PREZENŢA GRAMATICILOR DE LIMBĂ LATINĂ TIPĂRITE ÎN TRANSILVANIA PÂNĂ ÎN ANUL 1800

Andreea Mârza

Începând cu secolul al IX-lea, poate chiar înainte, limba latină s-a transformat într-o limbă fără vorbitori nativi; din acest motiv latina postclasică a fost numită o limbă „without people", „eine Sprache ohne Sprachgemeinschaft". Pe parcurs a contribuit la formarea a două comunităţi internaţionale: Biserica Catolică şi *Respublica Litterarum*. În Europa Centrală şi de Sud-Est latina a fost învăţată în şcoli, în special cele de gramatică. Importanţa acordată ei în societate era una practică, rămânând singura limbă de învăţământ în universităţi, cel puţin oficial, care permitea funcţionarea sistemului paneuropean de studiu şi călătoriile studenţilor după obiceiul *peregrinatio academica*[1]. Studierea limbii latine în Transilvania are origini vechi; primele aşezăminte sau şcoli în care se învăţa în limba latină, dar şi limba latina ca atare, au apărut pe lângă mănăstirile care aveau locuri de adeverire în care cunoscătorii de latină erau apreciaţi. Multe din conventele transilvane aveau nevoie de cunoscători de limbă latină datorită importanţei documentelor provenite din relaţiile cu Europa, cât şi celor interne. Limba latină a fost, multă vreme, o limbă diplomatică, totodată a fost limba utilizată în şcoala europeană şi în Biserică[2]. În Transilvania, pe parcursul timpului, aşezămintele şcolare şi-au diversificat programele, în conformitate cu cerinţele vremii, ajungându-se la folosirea unor gramatici de limbă latină, care uneori aveau calitatea de manual. În cercetarea de faţă ne-am oprit asupra unor astfel de lucrări aflate în biblioteci clujene[3].

Finalul cercetării s-a dovedit a fi un catalog selectiv, reprezentând o listă de gramatici de limbă latină tipărite doar pe teritoriul Transilvaniei până în anul 1800; deşi în secolul al XIX-lea au început să fie tipărite tot mai multe astfel de lucrări, catalogul are un termen limită fix.

Ceea ce ne-a impulsionat în abordarea acestei teme, cât şi stabilirea termenului limită sunt trei elemente; în primul rând am încercat, din curiozitate, să vedem care au fost influenţele în privinţa modului de predare a limbii latine, care ar putea fi oglindite în aceste gramatici, împrumutate de la Quintilianus

---

[1] Peter Burke, *Languages and Communities in Early Modern Europe*, Cambridge, 2004, p. 43-45, 54.

[2] Francisc Pall, *Diplomatica latină din Transilvania medievală*, Cluj, Editura Argonaut, 2005, p. 86-95.

[3] Vezi catalogul din finalul studiului, care conţine gramaticile de limbă latină apărute în Transilvania până la 1800 deţinute de Biblioteca Academiei Române, filiala Cluj, şi Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga" din Cluj.

Annales Universitatis Apulensis. Series Historica, 12/II, 2008, p. 60-77

(sec. I p. Ch.) sau alţi gramaticieni ai epocii sale sau ai perioadei imediat următoare (Honoratus Servius Maurus, Aelius Donatus, Flavius Charisius Sosipater, Priscianus Caesariensis, Diomedes Grammaticus, Gaius Marius Victorinus etc.). În al doilea rând, am căutat în lucrarea de referinţă a Imperiului austriac, tipărită în anul 1781, intitulată *Norma Regia pro Scholis Magni Principatus Transilvaniae*, utilizată în cadrul şcolilor de la Blaj şi nu numai, sursă de informare pentru editori, şcoli şi dascăli furnizată de cancelaria austriacă, în privinţa manualelor care trebuiau folosite în Imperiu[4]; am făcut apel la aşezământul şcolar de la Blaj deoarece acesta reprezintă un punct de cotitură în istoria învăţământului transilvan; cum până în primele decenii ale secolului al XIX-lea la Blaj s-a studiat în limba latină, ni s-a părut interesant de observat care au fost cerinţele legislaţiei şcolare venite din partea coroanei habsburgice în privinţa materiei care trebuia studiată la limba latină. În cel de-al treilea rând, ne-am propus să urmărim şi să identificăm doar gramaticile de referinţă de limbă latină, nu vocabulare sau dicţionare, care se găsesc în prezent în fondurile colecţiilor speciale de la Biblioteca Academiei Române, filiala Cluj, şi Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga" din Cluj. Aşadar, este, deocamdată, un „coup d'oeil" asupra ariei de răspândire a manualelor de limba latină, cărţi ajunse în marile bibliotecile clujene, în care se păstrează diferite fonduri provenite de la biblioteci şcolare confesionale şi laice sau de la colecţionari, cum ar fi fondurile Bibliotecii Romano-Catolice „Lyceum", ale Bibliotecii Colegiului Reformat, ale Bibliotecii Colegiului Unitarian, ale Bibliotecii Mănăstirii Franciscane, ale Bibliotecii Centrale Arhiepiscopale Greco-Catolice din Blaj, ale Bibliotecii Episcopiei Romano-Catolice din Satu-Mare, ale Bibliotecii Erdélyi Muzeum.

---

[4] *Norma Regia pro Scholis Magni Principatus Transilvaniae* Iosephi II Caesar. Aug. Magni Principis Trans. Iussu edita MDCCLXXXI, Cibinii, Typis Martini Hochmeister, Typogr. & Bibliop. Priv.; această lucrare a fost varianta regională, transilvăneană, ea fiind precedată de legislaţia şcolară publicată la Viena în anul 1777, care făcea referire la toate aşezămintele şcolare din Ungaria şi provinciile învecinate: *Ratio educationis totiusque rei literariae regnum Hungaricae et provincias eidem adnexas*, Vindobonae, Typ. Joh. Th. Nob. De Trattner, 1777. Cele două legislaţii au fost precedate de alte regulamente şcolare, folosite în întreg imperiul sau numai la Blaj: Actele fundaţionale ale şcolilor din Blaj (1754), Allgemeine Schulordnung (1774) întocmit de Ignaz Felbiger şi un plan de reformă pentru învăţământul mediu gimnazial (1775) al lui Gratian Marx. Mai multe informaţii vezi în I. Mârza, *Școală și națiune (Școlile de la Blaj în epoca renașterii naționale)*, Cluj, Ed. Dacia, 1987, p. 47-50, 130-131; I. Mârza, „Actele fundaţionale ale şcolilor din Blaj. Oportunitatea unei reeditări", în Apulum, XXXIV (1997), p. 318-319; A. Mârza, „Limba de predare în şcolile de la Blaj (1754-1806)", în *Biserica Română Unită cu Roma Greco-Catolică: Istorie și spiritualitate. 150 de ani de la înființarea Mitropoliei Române Unite cu Roma, Greco-Catolică la Blaj*, 2003, p. 335-337.

După o analiză atentă a lucrării lui Quintilianus, *Institutiones oratoriae*[5], şi după compararea ei cu alte lucrări – gramatici propriu-zise – ale epocii, am renunţat să o introducem în catalogul final, deoarece aceasta a fost o scriere folosită în şcolile medievale de retorică, ocupându-se nu doar de teoria şi practica retoricii, ci şi de dezvoltarea oratorului însuşi; din acest punct de vedere, nu am considerat-o ca fiind o adevărată gramatică. Cea mai veche referire a unei lucrări de limbă latină aparţine lui Aelius Donatus, fiind tipărită la Veneţia în anul 1500 şi aparţinând BAR[6], filiala Cluj; structura lucrării *De partibus orationis ars minor* cuprinde întrebări şi răspunsuri care se răsfrâng asupra celor opt părţi de vorbire[7]; deşi în titlu am afirmat că studiul va vorbi doar despre lucrările apărute în Transilvania, am inclus-o pe aceasta, apărută la Veneţia, deoarece am considerat-o ca un model de urmat, având cea mai simplă prezentare a morfologiei latineşti dintre toate lucrările găsite. Din restul gramaticienilor epocii lui Quintilianus sau a celei imediat următoare, nu am identificat lucrări care s-ar fi tipărit în Transilvania până la anul 1800; BAR Cluj deţine două exemplare din Prisciani Grammatici Cesarensis *Libri Omnes [...]*[8], însă lucrarea a apărut la Basel în anul 1568. BCU[9] Cluj păstrează în fondurile sale câteva lucrări ale acestor gramaticieni, însă ele nu sunt tipărite în Transilvania, fiind, în mare majoritate, ediţii moderne[10].

---

[5] Quintilianus, Marcus Fabius, *Institutiones oratoriae* cum annotationibus Raphaelis Regii, Venetiis, Bonetus Locatellus pro Octaviano Scoto, 1493, Kal. Sextilis (VII. 17), 2° (BCU, Inc. 47).

[6] Biblioteca Academiei Române, prescurtată în continuare BAR.

[7] V. catalogul de la final şi www.frapanthers.com/teachers/white/donatus_ars_minor.htm (9 ianuarie 2009), site care oferă întreaga lucrare a lui Donatus on-line.

[8] Prisciani Grammatici Cesariensis *Libri Omnes*. De octo partibus orationis XVI deq[ue] co[n]structione earundem II. De XII primis Aeneid. Librorum carminibus. De accentibus tam nominum quam verborum. De ponderibus [et] de mensuris. De praeexercitamentis rhetor. Ex Hermog. De versibus comicis. Rufini item de metris comicis [et] oratorijs numeris. Accessit Rerum [et] verborum copiosus Index, Basileae, per Haeredes Nicolai Bryling, 1568 (BAR, R 80210, Biblioteca Colegiului Reformat şi U 56247, Biblioteca Colegiului Unitarian).

[9] Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga", prescurtată în continuare BCU.

[10] Flavii Sosipatri Charisii, *Artis Grammaticae libri V*, edidit Carolus Barwick, In aedibus B. G. Teubneri, Lipsiae 1925; Diomedis, *Artis Grammaticae libri III*, ex recensione Henrici Keilii, In aedibus B. G. Teubneri, Lipsiae 1857; Prisciani Grammatici Caesariensis, *Institutionum Grammaticarum libri XVIII*, ex recensione Martini Hertzii, In aedibus B. G. Teubneri, Lipsiae, 1855; Donati, *Ars Grammatica*, ex recensione Henrici Keilii, notarum laterculi ex recensione Theodori Mommseni, In aedibus B. G. Teubneri, Lipsiae 1864; Marii Servii Honorati, *Commentarius in artem Donati [...]*, ex recensione Henrici Keilii, notarum laterculi ex recensione Theodori Mommseni, In aedibus B. G. Teubneri, Lipsiae 1868; Pompeii, *Commentum Artis Donati*, ex recensione Henrici Keilii, In aedibus B. G. Teubneri, Lipsiae 1868; Marii Victorini, *Artis Grammaticae libri III*, ex recensione Henrici Keilii, In aedibus B. G. Teubneri, Lipsiae 1874.

Referitor la cel de-al doilea element (legislația școlară impusă de coroana habsburgică școlilor din Transilvania), *Norma Regia [...]* oferă informații cu privire la modul și scopul învățării latinei[11]; nu este prevăzut alt manual decât cel al lui Alvarez[12], răspândit în mediul transilvan, dovadă în acest sens fiind numeroasele ediții păstrate până în prezent[13]. Cealaltă legislație școlară tipărită înainte, în anul 1777, care face referire la regatul Ungariei și provinciile învecinate – *Ratio educationis [...]* – nu oferă nici o informație concretă referitoare la vreun manual de limba latină care ar trebui utilizat în școli[14].

La cel de-al treilea nivel ne-am preocupat de identificarea gramaticilor găsite în cele două mari biblioteci clujene și de desluşirea însemnărilor de proprietate; aproape fiecare lucrare are câte o însemnare sau câte un dicton latinesc care dovedesc utilizarea lor de către posesori. Am încercat să descoperim mai multe despre autorii însemnărilor, folosind, în special, lexicoane maghiare[15], sperând că foștii elevi au devenit în timp personalități; din păcate, am reușit să identificăm prea puține nume, ceea ce nu înseamnă că respectivii posesori nu au avut preocupări științifice, ci acestea au fost, poate, de mai mică anvergură. Tot la acest nivel ni s-au părut interesante și numele editorilor: Mycillus[16], Gregorius Molnar[17] etc. sau cele ale tipografilor: Heltai[18],

---

[11] *Norma Regia*, p. 45: *Latini certe usus in Sacris perinde, atque profanis tantus apud nos, ac tam familiaris est, ut eo carere una, [et] in reipub. luce versari nemo possit. Quin minorum quoque gentium muniis Latinae linguae expertes aut vix, aut ne vix quidem fungi possunt: ut adeo certissimum apud nos sit neglectae educationis signum, latine nihil didicisse. Sed cavendum, ne putet, neve sentiat puer, se nihil, nisi latine in Scholis discere: semper res aliqua ad discendum proponenda, qua discenda etiam aliud agendo lingua discatur.*

[12] Manualele lui Alvarez au fost folosite mult în mediul școlar blăjean, v. Mârza, *Școală*, p. 133; din Norma Regia reiese că la Blaj nu s-a folosit un alt manual de limbă latină decât cel al lui Alvarez, acesta fiind utilizat atât *in infima Grammatices classe*, cât și *in media Grammatices classe* și *in suprema Grammatices classe*; v. și p. 56, 58, 60.

[13] Am reușit să identificăm 9 ediții ale gramaticii lui Alvarez tipărite în Transilvania până în anul 1800.

[14] *Ratio educationis*, p. 183-184, unde sunt amintiți autorii clasici din care se va studia (Plautus, Terentius, Minucius Felix, Valerius Maximus, Columella, Taurus Aemilius, Vergilius, Horatius, Fedrus, Ovidius), fără să se facă referire la vreo gramatică propriu-zisă. În rândurile acestei legislații se vorbește despre o *Chrestomatia*, fără să ni se ofere mai multe informații decât găsim în *Ratio educationis*, p. 226: *[...] nam Chrestomatia Grammaticis his classibus propria iis paulo post substituetur*, p. 270: *Pro stylo latino servient autores hactenus in scholas recepti; Chrestomatia tamen nova his subrogabitur.*

[15] În acest sens am utilizat: Bod, *Magyar Athénás*. Av agy az Erdélyben és Magyar-Országban élt tudos embereknek, Nyomtattatott 1766 dik Esztendöben; Szinnyei, *Magyar Írók élete és munkái [...]*, 14 vol., Budapest 1890; Révai Nagy Lexikona az ismeretek enciklopédiája, Budapest, 1911-1935, *RMK* și *RMNy*, dar și site-uri de pe internet.

[16] Jacob Moltzer sau Myrcillus (1503-1558), umanist și profesor la Frankfurt și Heidelberg; mai multe informații vezi pe http://en.wikipedia.org/wiki/Jacob_Micyllus (9 ianuarie 2009).

Mihaly Szentyel Veresegyhazi[19], Stephanus Veresegyhazi[20], Nicolaus Kis de M. Tótfalu[21], Alexander P. Szathmári[22], Josef S. Pataki[23], Johann Barth[24] şi Peter Barth[25], Martin Hochmeister[26].

Însemnările de proprietate au fost transcrise chiar dacă au aparţinut secolului al XIX-lea sau celui ulterior; ele vor fi comentate pe scurt în ordinea cronologică a lucrărilor din care fac parte[27]. Dintre posesorii mai vechi ne putem opri asupra lui „Stephani Feierdi"[28], căruia i-a aparţinut gramatica lui Melanchton din anul 1570; aceeaşi lucrare a fost deţinută şi de „Jacobi Arkosi", probabil în secolul al XVII-lea. Exemplarul din anul 1570 se găseşte şi în fondul BCU Cluj, aflându-se odinioară în posesia lui „Johannis Platz", „Mathia Kuentz", „Johannis Bottesch".

Un Donatus din anul 1631 a aparţinut lui „Andreas Berde" şi lui „Stephanii R. Arkosi"[29].

Gramatica lui Alsted, tipărită în Tipografia Princiară din Alba Iulia în anul 1634, se găsea în anul 1776 printre cărţile lui „Ladislai Suki"[30]. Aceeaşi

---

[17] A fost autor de gramatică de limbă latină, însă l-am întâlnit şi ca editor a două gramatici, una apărută în anul 1600, care se află astăzi în fondul de la BCU, iar cealaltă din anul 1631 de la BAR Cluj.

[18] Gaspar Heltai (1490 ? 1510-1574) cărturar sas cu numele de Kaspar Helth, a înfiinţat la Cluj prima tipografie a oraşului, fiind în acelaşi timp preot, traducător, tipograf, editor, scriitor şi om de afaceri. V. şi http://ro.wikipedia.org/wiki/G%C3%A1sp%C3%A1r_Heltai (9 ianuarie 2009).

[19] Tipograf transilvănean; pentru mai multe informaţii vezi şi www.mek.oszk.hu/02100 /02113/html/150.html (9 ianuarie 2009).

[20] Nu am reuşit să-l identificăm; după toate probabilităţile tipograf transilvănean, aparţinând aceleiaşi familii ca şi Mihaly Szentyel Veresegyhazi.

[21] Miklós Tótfalusi Kis (1650-1702), tipograf şi scriitor maghiar care a elaborat ortografia maghiară modernă.

[22] Jakó Zsigmond, *Philobiblon transilvan. Studii*, Bucureşti, 1977, p. 503: Szatmári Pap Sándor (1697-1745), conducătorul tipografiei consistoriului general reformat din Transilvania la Cluj.

[23] Jakó, *Philobiblon*, p. 497: Pataki József (1711-1784), tipograf clujean.

[24] Tipograf care a acţionat la Sibiu.

[25] Tipograf care a acţionat la Sibiu, v. şi www.icsusib.ro/main/index.php?s=39f9925c6ca 96fa1c1f57bbb4e3e4303&f=change&idroot=5 (9 ianuarie 2009).

[26] Jakó, *Philobiblon*, p. 488: Martin Hochmeister, tipograf sas din Sibiu.

[27] Am citat numele persoanelor implicate în circulaţia cărţii, chiar dacă deocamdată nu am reuşit identificarea lor. Am avut în vedere alte cercetări, care pot aduce în viitor alte informaţii în acest context.

[28] Datorită ductului, în lucrarea *A Kolozsvári akadémiai könyvtár régi magyar könyvtár-gyüjteményeinek katalógusa. Catalogul colecţiilor Biblioteca Maghiară Veche a Bibliotecii Academiei Cluj-Napoca*, Sipos Gábor (ed.), Kolozsvár, 2004, p. 246, editorul l-a încadrat în secolul al XVIII-lea.

[29] Putem afirma că acest exemplar din Donatus care a aparţinut lui „Stephanii R. Arkosi" şi exemplarul din Melanchton din anul 1570 care a aparţinut lui „Jakobi Arkosi", având în vedere că ele sunt şi colligate, au fost deţinute de membri ai aceleiaşi familii.

lucrare, tipărită de data aceasta în anul 1642 şi aflată la BCU, a aparţinut lui „Tÿron Papp" în anul 1825, lui „N. Săvulescu" din Bucureşti şi unui „Georg Schultz"[31]. Exemplarul deţinut de BAR Cluj a fost proprietatea lui „Joannes Gályfalvi", care se afla la data de 6 octombrie 1648 într-o şcoală din Târgu Mureş. Un alt exemplar, tot din fondul BAR Cluj (cota C 67/a), a aparţinut lui „Georgii Wäs"[32] în anul 1728 şi lui „Josephus Málnási" în anul 1737. BCU deţine, la cota BMV 2260, încă un exemplar din Alsted, care a fost cumpărat în anul 1662 cu 30 de denari de către „Basilius G. Ghidafalvi" şi a aparţinut probabil şi lui „Michael Ap[afi]".

Exemplarul gramaticii lui Molnár din anul 1680 a aparţinut lui „Tisza Georgius" începând cu anul 1689 şi cel puţin până în 1691, când se găseşte ultima dată menţionat anul în acest exemplar. Aceeaşi lucrare, dar ediţia din anul 1691, a fost cumpărată de „János" sau „Johanni Georgÿ" şi a aparţinut lui „Johan. Sam. Pataki" în anul 1786.

La data de 25 iulie 1810, gramatica lui Alvarez, găsită astăzi în fondul franciscan de la BAR Cluj (cu cota F 33138), se afla în posesia lui „Danielis Bartos"; aceeaşi lucrare a ajuns, la data de 4 septembrie, din posesia lui „Benedicti Kólcsár" în cea a lui „Nazario Benide". Tot la BAR Cluj, în lucrarea lui Alvarez cu cota F 31663, se află însemnarea „Josephus Bene". Exemplarul din anul 1728 al lucrării lui Alvarez a aparţinut lui „Lukács Stephanus"[33], care l-a semnat pe parcursul anilor 1793, 1834 şi 1838; acest exemplar a fost deţinut în anul 1732 de „Michael Endes".

Gramatica lui Molnár din anul 1735 a fost deţinută de „Samuel Pataki Junior". Ediţia aceleiaşi lucrări din anul 1750 (cota C 50828 de la BAR Cluj) a aparţinut, pe perioada 1762-1763, lui „Samuel Barcsai", care se identifică mai târziu ca fiind „Illus. L. B. Samuelis Bartsai de Nagy Bartsa"[34]. La cota R 121227 din aceeaşi gramatică a lui Molnár găsim însemnarea „Liberi Baronis

---

[30] Informaţii interesante despre familia Suki am găsit pe http://ro.wikipedia.org/wiki/Jucu (9 ianuarie 2009); despre László Suki (1741-1791) se ştie că a fost binefăcătorul Bisericii Unitariene.

[31] Nu a fost identificat cu certitudine.

[32] Szinnyei, *Magyar*, vol. 14, p. 1438, menţionează un Wass Gheorghe (György) prefect al Clujului în acea perioadă.

[33] Szinnyei, *Magyar*, vol. 8, p. 100, îl menţionează pe Lukács István, care în perioada amintită în nota manuscrisă a fost elev sau student.

[34] Samuel Barcsai s-a născut în anul 1755; pentru mai multe informaţii vezi http://www.e-familytree.net/F4/F4884.htm#Note1 (9 ianuarie 2009); Nagy Bartsa sau Nagy Barcsa, astăzi localitatea Bârcea Mare, Hunedoara; v. şi *Dicţionar istoric al localităţilor din România*, întocmit de Coriolan Suciu, vol. I, Bucureşti 1967, p. 417, 82.

Volfarji Vesselyi de Hadad[35] gratuita ex ablatione Grofi D[o]mi[ni] Iosephi Pataki, Tipografi Cilibenen[sis][36] 1750".

O altă ediţie din Alvarez, din anul 1752 (cota F 33136 de la BAR Cluj), a aparţinut lui „Daniel Bede" în anul 1788, lui „Josephus Bede" şi lui „Antonius Bede de Baroth"[37] din data de 1 aprilie 1783 până în anul 1792.

Gramatica lui Celarius a fost deţinută în anul 1829 de „Ios. Szoz".

Trei exemplare din Alvarez, toate tipărite în anul 1774 şi aparţinând acum BAR, s-au găsit în biblioteca lui „Köter Ioseff". „Johannes Platz" a deţinut, la data de 7 ianuarie 1784, gramatica lui Molnár tipărită în anul 1779 la Sibiu. Un Donatus tipărit în tipografia condusă de Johann Barth din Sibiu în anul 1781 s-a aflat în posesia lui „Johanis Körmözi" încă din anul „1773" [sic]. Tot în posesia familiei Körmötzi, adică a lui „Iosephi Körmötzi", s-a aflat şi un Donatus tipărit în anul 1795 (cota U 74692 de la BAR Cluj).

„Carolus Agos" a deţinut gramatica lui Molnár din anul 1786, apărută în tipografia lui Martin Hochmeister (cota U 57467 de la BAR Cluj); aceeaşi lucrare (cota R 85182 de la BAR Cluj) a aparţinut lui „Valentini Deák" şi lui „Sebesteny".

Având în vedere că moda vremii era, aşa cum s-a păstrat până nu demult, ca posesorii să-şi personalizeze lucrările deţinute în bibliotecă printr-o serie de citate sau sentinţe, am selectat câteva dintre cele mai interesante. Astfel, în Melanchton din anul 1570 apar sentinţele „[...] possessor huius libel[l]i quis sibi furet tribus lignibus coronet[ur]" şi „Non ille laudatur qui multum vivit sed qui bene". În exemplarul deţinut de BCU (cota BMV 2260a) găsim „Hic liber est meus testis est Deus, quis illum quaerit nomen hic erit [...]", „emi ab uno homine uno floreno" şi „Finito libro sit laus et gloria Christo Christo [sic] qui docet discentes atque docentes"; exemplarul (cota BMV 2260) de la BCU conţine „Soror mea est sapientia et amica prudentia". La cota R 176 de la BAR Cluj găsim „[...] cui placet alterius sua est odio fors". Sentinţa „Hujus possessor servetur soret bonor[um] ast hujus raptor morietur morte malor[um]" se află în exemplarul de la BAR Cluj (cota F 33138). Gramatica lui Alvarez din anul 1727 (cota F 31663 de la BAR Cluj) deţine „nemo furentur, quia suspendetur", cel din anul 1728 (cota F 46259 BAR Cluj) deţine sentinţa „hominem beatum facit virtus".

Din cercetarea de faţă a rezultăat un catalog cu caracter selectiv, prin care aducem în circuitul ştiinţific gramaticile de limbă latină apărute şi utilizate pe parcursul secolelor trecute, astăzi aflate în biblioteci clujene. Studiind exemplare concrete, am urmărit, pe lângă pura lor existenţă, atât interesul

---

[35] Hadad, astăzi Hodod, Cehul Silvaniei; v. şi *Dicţionar istoric*, vol. I, p. 291.
[36] Recte Cibiniensis. Nu cunoaştem deocamdată care este relaţia între purtătorii numelui Patak.
[37] Baroth, azi Baraolt, Sfântu Gheorghe; v. *Dicţionar istoric*, vol. I, p. 56-57.

editorilor în tipărirea acestui gen de carte, cât şi al utilizatorilor sau posesorilor acestora. Catalogul a fost structurat cronologic şi alfabetic, fiecare titlu având precizat fondul actual al bibliotecii, cota actuală, fondul istoric din care provine.

Prin acest studiu ne-am propus să evidenţiem importanţa de care s-a bucurat studiul limbii latine în Transilvania, dovadă în acest sens fiind prezentul catalog; faptul că respectivele lucrări au însemnări de proprietate subliniază încă o dată însemnătatea limbii latine în contextul şcolilor transilvane, indiferent de confesiune. Deşi autorii sau editorii gramaticilor nu sunt numeroşi, prezenţa acestor lucrări în bibliotecile epocii dovedeşte aprecierea de care s-au bucurat. Şi conform dictonului [...] *scripta manent*, ce era mai potrivit decât reeditarea unor lucrări care s-au dovedit în timp bine structurate şi concise, realizate pentru şcolari, spre deosebire de notiţele care se luau la cursuri şi care se dovedeau a fi *Verba volant* [...].

CATALOG

Donatus, Aelius, *Ars minor* („Donatus melior"). Cato, *Carmen de moribus* (vulgo *Disticha Catonis*). Mancinellus, Antonius, *De arte libellus*, Johannes Tacuinus, Venezia, 1500, 32 f., 4° (BAR[38], inc. 45d) cf. www.cimec.ro/scripts/Carte/incunabule /detaliu.asp?Identificator=INC768 (9 ianuarie 2009).

- colligat cu 45a: *Omnia opera Mancinelli*; 45b: Ant. Mancinelli, *Spica voluminum IIII, Versilogus*; 45c: Antonii Mancinelli, *Epitoma seu Regulae constructionis*; 45e: *Scribendi orandiq[ue] Modus per Ant. Mancinellum*; 45f: Ant. Mancinelli, *Carmen de Floribus, Carmen de Figuris, De poetica Virtute, Vitae carmen*; 45g: *Regulae Sulpitii*.
- însemnări pe coperta 1 interior: „Paulus Hyrschman Helten[ensis] est do[m]i[nus] h[uius] codicis 1517", „Gertrud", „Sum Michaelis Bogri e Amirorum anno 1578", pe coperta 2 interior „estimatus ... 38".

Melanchton, Philippus, [*Grammatica Latina* ...], Claudiopoli, [Georgius] Hoffgrevius, MDLVI (1556) (BAR, U 361, Biblioteca Unitariană).

- însemnări la pagina 565: „Definito est essentialis ... Explicatio definitionis verbi ...", „Sum Josephi Vas" (secolul XVIII)[39];
- *RMK* II 71, *RMNy* I 135.

[Melanchthon, Philipp], *Grammatica* Philippi Melanthonis [!], ab authore recognita, et à Mycillo aucta [et] ultimo locupletata. [...], [Kolozsvár], [Heltai nyomda], Anno Domini sive Nati Messiae 1570, 8°, f. 274 (BAR, R 94, Biblioteca Colegiului Reformat).

- colligat cu R 94/a: Donatus;

---

[38] BAR reprezintă prescurtarea folosită în catalog pentru Biblioteca Academiei Române, filiala Cluj.

[39] *A kolozsvári*, p. 455, nr. 398.

- însemnări: „6 [...] 3 die 10 Mai[i] Matthia [...] Claudiopolitanus est (ut) [...] possessor huius libel[li] quis sibi furet tribus lignibus coronet[ur]" (secolul XVII), „Ill[ustrissimum] Coll[egium] Claud[iopolitanum]" (secolul XVIII), „Stephani Feierdi" (secolul XVIII), „Unus *ex libris* Jacobi Arkosi ppius constat d[enaros] 34" (secolul XVII), pe ultima filă r. a lucrării „Anno Domini 1645", iar pe v. „Non ille laudatur qui multum vivit sed qui bene";
- ştampilă: „Ref. Tanoda Könyvtára Kolosvár" [40];
- *RMK* II 127, *RMNy* I 291.

[Melanchton, Philipp], *Grammatica Philippi Melanthonis, ab auctore recognita, et a Mycillo aucta, [et] ultimo locupletata. De orthographia tractatus recens accessit.* Cum gratia [et] privilegio Sereniss. Regis Hungariae [et]c. Anno Domini sive Nati Messiae 1570 (BCU, BMV 451).
- f. 1r., pe foaia de titlu se află ştampila „Bistritzer Gymnasiai Bibliothek" şi însemnarea „Sum *ex libris* Iohan[nis] Pla[tz]"[41];
- pe coperta 1 interior: „Anno a nato Messiae 1614, die 14 April[is] pluit sanguinem Heltae[42], in districtu Cibiniensiu[m]. Annis coniugio sexu [sic] virtuti vir esto. Endres Zelleman";
- pe coperta 2 interior: trimiteri la Biblie: „Efe. 33", „Luca 14", însemnări de proprietate: „Sum *ex libris* Mathia Kuenz Bralleri emptus d[enaris] 50", „Scribere cum penna docuit me pulchra puella. In illa nulla non est pulchrior ab illa. Anno Domini 1603", „Sum *ex libris* Johannis Bott[esch][43]", un fragment legat de Aristotel în greacă, dar şi tradus în latină „Oens ensium misereri mei quo vadam ignoro 1617 13 martii", pe fila care întăreşte coperta „Sum ex liebris [sic] Johannis Bottesch Hascsagensis [sic] Trans[ilvaniae]", „pro temp[ore] Rect[or] Ies[uitorum] Anno 1667";
- colligat cu „Donati Aelii unicat BMV 1301";
- *RMK* II 127; cf. *RMNy* I 291 lucrarea a fost tipărită la Cluj în tipografia lui Heltai.

[Donatus, Aelius], Aelii Donati viri clarissimi, *De octo partium orationis*. Methodus, quaestiunculis puerilibus undiq[ue] collectis, illustrata per Leonhardum Culmannum. Denuo revisa [et] diligenter recognita per Gregorium Molnar, In aedibus Casparis Helthai, Claudiopoli, Anno D. 1600, 64 f. (BCU, unicat BMV 1301).
- colligat cu Melanchton Ph., *Grammatica [...]*.

[Donatus, Aelius], Aelii Donati, viri clarissimi, *De octo partibus orationis Methodus*, quaestiunculis puerilibus, undiq[ue] collectis, illustrata per Leonhartum Culmannum. Denuo revisa [et] diligenter recognita per Gregorium Molnar, [Heltai

---

[40] V. *A kolozsvári*, p. 246, nr. 457.

[41] Am reuşit să identificăm numele posesorului după o însemnare asemănătoare aflată în fondul de carte al Bibliotecii Academiei Române, filiala Cluj: [Molnar, Gregorius], Elementa Grammaticae Latinae, [...] Editio quinta recognita, Cibinii, Typis Martinis Hochmeister Caes. Reg. priv. Typogr. & Bibliopolae, 1779 (BAR, F 46247, Biblioteca Mănăstirii Franciscane).

[42] Astăzi Cisnădie, Sibiu, v. *Dicţionar istoric*, vol. I, p. 286, 151.

[43] Întregire după o altă însemnare din aceeaşi lucrare.

Gáspárné], Claudiopoli, MDCXXXI (1631)[44], 8°, f. 80 (BAR, R 94/a, Biblioteca Colegiului Reformat).
- colligat cu R 94: Melanchthon;
- ştampila „Ref. Tanoda Könyvtára (Kolosvari Ref. Coll. Könyvtára 1871)" se află şi pe ultima f. v.;
- pe foaia de titlu însemnarea lui Szabó Károly[45]: „Kvári Ref. Coll. 1881 19/XII";
- însemnări f. 1v.: „Is liber est meus qui vocor Andreas cognomine Berde", pe ultima f. v.: „Unus *ex libris* Stephanii R. Arkosi"[46];
- *RMK* II 164, *RMNy* II 489.

[Alsted, Johann Heinrich], *Rudimenta Linguae Latinae* in usum scholae Albensis hoc modo elaborata, ut puer, unnius anni spatio, ex illis legere, declinare, comparare, conjugare, initia deniq[ue] Syntaxis, [et] radices Sylvulae vocabulorum harmonicae, addiscere possit, Albae-Iuliae [1634, typ. Principis] (BAR, U 371/a, Biblioteca Colegiului Unitarian).
- colligat cu U 371/b: Alsted;
- însemnări: „Ladislai Suki m[anu] pr[opria] A[nn]o 1776";
- ştampilă: „Sigil[lium] Collegii Unitariorum Claudiopoli 1868"[47];
- *RMK* II 486, *RMNy* II 1580.

[Alsted, Johann Heinrich], *Rudimenta Linguae Latinae* in usum scholae Albensis [...], Albae-Iuliae [1634, typ. Principis], 8°, p. 115 (BAR, U 373/e, Biblioteca Colegiului Unitarian).
- colligat cu U 373/a: Alsted; U 373/b-c: Piscator, Bisterfeld; U 373/f-g: Alsted;
- ştampilă: „Kolozsvári Unitárius Föiskola Könyvtára"[48];
- *RMK* II 486, *RMNy* II 1580.

[Alstedius, Johan. Henr.], *Grammatica Latina*. In usum schole Albensis hoc modo elaborata, ut puer Rudimenta doctus, unnius anni spatio praecepta [et] regulas cum fructu recitare possit. Editio secunda [...] Albae Juliae, MDCXLII [1642] (BCU, BMV 2260a).
- ştampilă pe fila care întăreşte coperta: „Biblioteca No. <Grigore Creţu>";
- pe v. filei care întăreşte coperta: însemnări: „Hic liber est meus testis est Deus quis illum quaerit nomen hic erit Tÿron Papp 1mi ani humanitatis An[n]o 1825 Mense Iulii die 10ma", „emi ab uno homine uno floreno";
- însemnare de proprietate pe fila A2: „N. Săvulescu cl. II din Bucuresci"; pe pagina de titlu: „Georg Schultz";
- pe r. filei care întăreşte coperta se găseşte o însemnare în chirilică; pe v. filei care întăreşte coperta însemnarea „Finito libro sit laus et gloria Christo Christo [sic] qui docet discentes atque docentes";
- pe coperta 2 interior, un text în latină;
- *RMK* II 590, *RMNy* II 1923.

---

[44] V. *A kolozsvári*, p. 193, nr. 212, unde apare anul 1631 transcris în 1581.
[45] Jakó, *Philobiblon*, p. 502: Szabó Károly (1824-1890), bibliograf, profesor universitar din Cluj.
[46] V. şi descrierea din *A kolozsvári*, p. 193, nr. 212.
[47] V. *A kolozsvári*, p. 381, nr. 21.
[48] V. *A kolozsvári*, p. 382, nr. 24.

[Alsted, Johann Heinrich], *Grammatica Latina*. In usum schole Albensis hoc modo elaborata, ut puer Rudimenta doctus, unius anni spatio praecepta [et] regulas cum fructu recitare possit. Editio secunda [...] Albae Juliae, MDCXLII [1642] (BAR, C 381, Biblioteca Colegiului Unitarian).

- însemnări de proprietate: „Anno 1648 die 6 10bris in Schola Vasar[heliensi] constat 40, possidet Joannes Gályfalvi ... Papolci[49]" (scriere de secol XVII);
- pe pagina de titlu r.: „Vulgus et Vulga iudicant ex Bulg ...";
- ştampilă: „Nagyajtai[50] Kovács István, Erdélyi Muzeum Könyvtára" [51];
- *RMK* II 590, *RMNy* III1923.

[Alsted, Johann Heinrich], *Grammatica Latina*. In usum schole Albensis hoc modo elaborata, ut puer Rudimenta doctus, unius anni spatio praecepta [et] regulas cum fructu recitare possit. Editio secunda [...] Albae Iuliae, MDCXLII [1642] (BAR, C 67/a, Biblioteca Romano-Catolică *Lyceum*).

- colligat cu C 67/b: *Disticha*; C 67/c: Cicero, Marcus Tullius; C 67/d: Alsted, Johann Heinrich;
- însemnări de proprietate pe foaia de titlu: „Bibliothecae R[egii] Lycei Claudiopoli[tani] 1831", pe ultima pagină nenumerotată: „Georgii Wäs [...] A[nno] D[omini] 1728" (şters cu peniţă), „Possessor huius libri Josephus Málnási ab anno 1737"[52];
- *RMK* 78[53], *RMK* II 590, *RMNy* III 1923.

[Donatus, Aelius], Aelii Donati, viri clarissimi, *De octo partibus orationis Methodus* quaestiunculis puerilibus undiq[ue] collectis, illustrata per Leonhardum Culmannum Crailsheymensem, et nunc plurimis quaestionibus intersertis, brevibusq[ue] scholijs marginalibus iterum aucta ac diligenter castigata per Albatum Bassaeum Scebresinen, impressu[m], 8 f. (BCU, BMV 1246).

- după Szabó Károly, este o tipăritură clujeană din secolul al XVI-lea[54];
- nu are însemnări; este un exemplar parţial;
- eticheta „Erd. Muz.-Egylet".

[Alstedius, Johannes Henric], *Grammatica Latina*. In usum schole Albensis hoc modo elaborata, ut puer Rudimenta doctus, unnius anni spatio praecepta [et] regulas cum fructu recitare possit. Editio secunda [...] Albae Juliae, MDCXLII [1642] (BCU, BMV 2260).

- pe foaia de titlu se află ştampila „Erdélyi Muzeum Könyvtára";
- pe coperta 1 interior o etichetă aparţinând „Czerny A. orsz, muzeumi könyvkötő Kolozsvárt";

---

[49] Papolci, azi Păpăuţi, Covasna; v. *Dicţionar istoric*, vol. II, p. 26, 30.
[50] Nagyajtai, azi Aita Mare, Sfântu Gheorghe, v. *Dicţionar istoric*, vol. I, p. 416, 27.
[51] V. *A kolozsvári*, p. 382, nr. 27.
[52] V. *A kolozsvári*, p. 37, nr. 10.
[53] *A kolozsvári*, p. 37, a introdus greşit *RMK* 78, informaţia corectă găsindu-se doar în *RMK* II 590 şi *RMNy* 1923.
[54] În fişierul BCU Cluj apare menţiunea lui Szabó Károly. *RMK* nu menţionează cartea de faţă.

- însemnări de proprietate: pe verso-ul foii de titlu: „Basilius G. Ghidafalvi empt[us] 30 d[inaris] anno Do[mi]ni 1662" (însemnare tăiată), p. 89 „Michael Ap[afi]"[55], p. 130 „Soror mea est sapientia et amica prudentia";
- *RMK* II 590; *RMNy* III 1923.

Molnár, Gregorius, *Elementa Grammaticae Latinae pro recta Scholasticae iuventutis institutione [...]*. Nunc noviter methodo meliore emissa [...] notis utilissimis illustrata, Apud Michaelem Szentyel, Claudiopoli, 1671 (BCU, BMV 4449).
- nu conține însemnări de proprietate, paginile exemplarului fiind tăiate și îndreptate;
- există foarte puține adnotări pe lângă text;
- f. 1v. ștampila „Erdélyi Muzeum Könyvtára";
- *RMK* II 1275.

[Molnar, Gregorio], *Elementa grammaticae Latinae*, pro recta Scholasticae Iuventutis Institutione, ex praecipuis Grammaticorum Praeceptis a Gregorio Molnar contracta ..., Apud Michaelem Szentyel Veresegyhazi, Claudiopoli, Anno MDCLXXX (1680) (BAR, R 176, Biblioteca Colegiului Reformat).
- însemnări pe coperta din pergament: „T[isza] G[eorgius][56]", „Est Georgij Kiséri, Anno a partu Virgineo [16]91 Symb. ... Deus providebit", „*Ex libris* Georgii Tisza Anno 1689 cui placet alterius sua est odio fors"[57];
- *RMK* II 1466.

Molnár, Gergely, *Elementa Grammaticae Latinae*, pro recta Scholasticae Juventutis Institutione, ex praecipuis Grammaticorum Praeceptis à Gregorio Molnar contracta; ... Excudit Stephanus Veresegyhazi, Claudiopoli, MDCXCI (1691) (BAR, R 210, Biblioteca Colegiului Reformat).
- însemnări de proprietate: „Est Johan. Ge [...] Sam. Pataki M. Dris Ao 1786"[58], la f. 2v.[59] „Incepimus 17 Septembris Kolozsvári ref. Coll.-é 1881 dec. 19 Szabó K[ároly]", pe pergamentul de pe coperta 2 interior „Vett János uram", pe coperta 2 interior „Johanni Georgÿ Vett An[n]o D[omi]ni MD [...] I Die [...] Post Praecepto [...] Dno";
- ștampilă; „Ref. Tanoda Könyvtára, Kolosvári Ref. Coll. Könyvtára 1871"[60];
- *RMK* II 1686.

[Alvarus, Emmanuel], Emmanuelis Alvari e Societate Jesu, *Grammaticarum institutionum Liber Primus seu Principia earundem*, [Ex Officina Nicolai Kis de M. Tótfalu][61], Claudiopoli, 1699 (BAR, R 201, Biblioteca Colegiului Reformat).

---

[55] Bod, *Magyar*, p. 9-11; Szinnyei, *Magyar*, vol. 1, p. 202-203.
[56] Cf. însemnarea din aceeași carte din anul 1689.
[57] V. *A kolozsvári*, p. 254, nr. 494.
[58] Jakó, *Philobiblon*, p. 497: Pataki Sámuel (1731-1804), profesor bibliofil, conducătorul tipografiei colegiului reformat din Cluj.
[59] Paginație corectă, nu cum apare în *A kolozsvári*, p. 255, unde se afirmă că însemnarea se află la f. 1r.
[60] V. *A kolozsvári*, p. 255, nr. 496.
[61] Bod, *Magyar*, p. 300-303.

- însemnări de proprietate: „Kolozsvári ref. Coll.-é 1881, 19/XII, Szabó K[ároly] kt";
- ştampilă: „Ref. Tanoda Könyvtára, Koloszvári Ref. Coll. Könyvtára 1871";
- colligat cu R 201/a: Alvarus[62];
- *RMK* II 1952.

[Alvarus, Emmanuel], Emmanuelis Alvari e Societate Jesu, *Grammaticae Institutio*, Claudiopoli, Ex Officina Nicolai Kis de M. Tótfalu, Anno 1699, 8°, p. 42 (BAR, R 201/a, Biblioteca Colegiului Reformat).
- însemnări de proprietate: pe foaia de titlu „Kolozsvári Ref. Coll. è 1881 dec. 19 Szabó K[ároly] kt.";
- colligat cu R 201: Alvarus[63];
- *RMK* II 1952.

[Alvarez, Emmanuel], Emmanuelis Alvari e Societate Jesu, *De Institutione Grammatica Liber secundus*, ad veterum fere Grammaticorum rationem revocatus. De constructione octo partium orationis. In conventu Csik, Superiorum Permissu, MDCCXXVII (1727), 105 p. (BAR, F 33138 [colligat 1], Biblioteca Mănăstirii Franciscane).
- însemnări: pe pagina de titlu „In usum P. Benedicti Kólcsár", „P. Kolcsar autem in usum contulit Nazario Benide die die 4ta septembr.", pe v. de la p. 105 „Sum possessor huius Sintaxios [...]", „Hic liber est meus [...] hic est Deus quis illum querit nomen hic eris Danielis Bartos anno 1810 die 25a Iulij m[anu] pr[opria] Danielis Bartos m pr.";
- ştampilă: „Szent Ferencrend Zárda Kolozsvar".

[Alvarez, Emmanuel], Emmanuelis Alvari e Societate Jesu, *Institutionum Grammaticarum liber tertius*. De Syllabarum dimensione, In conventu Csik, Superiorum Permissu, MDCCXXVII (1727) (BAR, F 33138 [colligat 2], Biblioteca Mănăstirii Franciscane).
- însemnări: pe v. paginii de titlu: „Sum possessor hujus sintaxios Daniel Bartos anno 1810 die 25a Iulij", „Hujus possessor servetur sorte bonor[um], ast hujus raptor morietur morte malor[um]", „Anno 1820 die 18 Aprilis dono oblatus est Patri Benedicto Kólcsár religio[so] Saxopoli in residentia nostra", „M. V. P. Benedictus Kolcsar magister novitiorum anno 1836 die 4ta Sep[tembri] dono oblatus est fratri Nazario Benedeti religi cleri in conven[tu] Eskelnelii [Aşchileul Mare n.n.] Pii quando [...] erat abiturus ad K[olozs]varus [sic]";
- coperţile interioare conţin texte în latină;
- colligat;
-ştampilă: „Szent Ferencrend Zárda Kolozsvar".

[Alvarez, Emanuel, De Institutione Grammatica liber II, 133 p.] conţine şi Emmanuelis Alvari E Societate Jesu, De institutione Grammatica liber III, p. 134-239 (BAR, F 33126, Biblioteca Mănăstirii Franciscane).
- lipseşte foaia de titlu;

---

[62] V. descrierea din *A kolozsvári*, p. 152, nr. 18.
[63] Pentru celelalte descrieri v. nota anterioară şi prezentarea din *A kolozsvári*, p. 152, nr. 19.

- însemnări de proprietate: pe coperta a doua interior: „Ludovicus Bándi 1828 die 17 novembris in I huma[nitatis] classis", „Possidet filius supra scriptis [sic] Beniaminus Bándi";
- nu are anul tipăririi, posibil să fi apărut până la 1800.

[Alvarez, Emmanuel], Emmanuelis Alvari e Societate Jesu, *Institutionum Grammaticarum Liber Tertius*. De Syllabarum dimensione, In conventu Csik, Superiorum Permissu, MDCCXXVII (1727), 70 p. (BAR, F 31663, Biblioteca Mănăstirii Franciscane).
- însemnări: pe v. paginii de titlu: „Sum compositor hujus syntaxis [...]", „nemo furentur, quia suspendetur", „Josephus Bene p.".

[Alvarez, Emmanuel], Emmanuelis Alvari e Societate Jesu, *Institutionum Grammaticarum Liber Tertius*. De Syllabarum Dimensione, &c. Claudiopoli, Typis Acad. Societ. Jesu, MDCCXXVIII (1728), 96 p. (BAR, F 46259, Biblioteca Mănăstirii Franciscane).
- însemnări: pe interiorul coperților: coperta 1 „Lukács Stephanus", „[...] particulae sunt at, enim, sed enim, contra vero, aliter", pe pagina care întărește coperta „Sum possessor hujus libri [...] 1732 die [...]", „Stephanus Lukacs 1793", coperta 2 „Stephanus Lukács", pe v. filei care întărește coperta „Sum possessor hujus libri Michael Endes Anno Doni 1732 die vero 21ma", p. 16 „hominem beatum facit virtus", p. 46 „Stephani Lukács mp.", „Lukács Stephanus [...] anno 1838", p. 93 „Lukács Stephanus 1834 a[nno] syntaxista".

[Molnar, Gregorius], *Elementa Grammaticae Latinae*, pro recta Scholasticae Iuventutis institutione, ex praecipuis Grammaticorum Praeceptis a Gregorio Mólnar contracta. [...] Demum anno D. 1694 vitiis innumeris sublatis, superfluis resectis, meliori [et] methodo [et] compendio (mediante Clarissimo Dno. Nicolao Kis de M. Tótfalu, Typographo Claudiopolitano [et]c) donata. Nunc vero ad idem Exemplar accuratius excusa (editio sexta), Claudiopoli, Apud Alexandrum P. Szathmári, A. 1735, 205 p. (BAR, R 116500, Biblioteca Colegiului Reformat).
- însemnări: coperta 1 interior „Proprio [...] peculio suo adnumerar Samuel Pataki Junior";
- ștampilă: „Kolosvari Ref. Coll. Könyvtára 1871".

[Molnar, Gregorius], *Elementa Grammaticae Latinae*, pro recta Scholasticae Iuventutis institutione, ex praecipuis Grammaticorum Praeceptis a Gregorio Mólnar contracta. [...] Demum anno D. 1694 vitiis innumeris sublatis, superfluis resectis, meliori [et] methodo [et] compendio (curante Clarissimo D. Nicolao Kis de M. Tótfalu, Typographo Claudiopolitano [et]c) donata; [...] nunc vero iterum recognita [et] recusa. Editio septima, inqua quid praestitum sit, adiecta docet Praefatio. Impr. Per Josephum S. Pataki, Claudiopoli, Ao. 1750 (BCU, P 34180).
- nu are însemnări.

[Molnar, Gregorius], *Elementa Grammaticae Latinae*, pro recta Scholasticae Iuventutis institutione, ex praecipuis Grammaticorum Praeceptis a Gregorio Mólnar contracta. [...] Demum anno D. 1694 vitiis innumeris sublatis, superfluis resectis, meliori [et] methodo [et] compendio (curante Clarissimo D. Nicolao Kis de M. Tótfalu, Typographo Claudiopolitano [et]c) donata; [...] nunc vero iterum recognita [et] recusa. Editio septima, inqua quid praestitum sit, adiecta docet Praefatio. Impr.

Per Josephum S. Pataki, Claudiopoli, Ao. 1750 (BAR, C 50828, Biblioteca Romano-Catolică „Lyceum").
- însemnări: pe coperta 1 interior „Samuel Barcsai anno 1763 possidet hunc", „Possidet hunc librum Samueles Barcsai [...] 16 [...] ao 1762", pe v. filei care întăreşte coperta „Illus. L. B. Samuelis Bartsai de Nagy Bartsa", „Simbolum est in monte Dei maxima cura mei";
- ştampilă: „Rom. Konyvtar Kolozsvárt".

[Molnar, Gregorius], *Elementa Grammaticae Latinae*, pro recta Scholasticae Iuventutis institutione, ex praecipuis Grammaticorum Praeceptis a Gregorio Mólnar contracta. [...] Demum anno D. 1694 vitiis innumeris sublatis, superfluis resectis, meliori [et] methodo [et] compendio (curante Clarissimo D. Nicolao Kis de M. Tótfalu, Typographo Claudiopolitano [et]c) donata; [...] nunc vero iterum recognita [et] recusa. Editio septima, inqua quid praestitum sit, adiecta docet Praefatio. Impr. Per Josephum S. Pataki, Claudiopoli, Ao. 1750 (BAR, R 121227, Biblioteca Colegiului Reformat).
- însemnări: pe fila ce ţine coperta „Liberi Baronis Volfarji Vesselyi de Hadad gratuita ex ablatione Grofi D[o]mi[ni] Iosephi Pataki, Tipografi Ciliben[sis] [sic] 1750";
- ştampilă: „Kolosvari Ref. Coll. Könyvtára 1871".

[Alvarez, Emmanuel], Emmanuelis Alvari e Societate Jesu, *Grammaticarum Institutionum Libri Primi Pars Posterior*. Superiorum Permissu. Typis Conventus Csikiensis, anno MDCCLII (1752), 80 p. (BAR, F 33136, Biblioteca Mănăstirii Franciscane).
- însemnări: „Pro usu P. Ch. T", pe pagina de titlu: „Ego Daniel Bede", pe coperta 1 interior: „A. B.", p. 3 „Ego Tard Gradi ... ", p. 5 „Vagy Bede", p. 6 „Ego sunt [sic] Tarde Gradior", p. 7 „Antonius Bede", p. 15 „Antonus Bebed", „Hajo MDCCLXLII [sic]", p. 20 „Martius / Ego Daniel a Bede anno 1788 die", p. 23 şi 25 „Iosephus Bede", p. 31 „Antonius Bede", „agnus Dei", „agnus barany", p 36 „Antonius Bede de Baroth Declinista Minor 1783 die prima Aprilii", p. 38 „Posidet huiis [sic] libram [sic] me Antonius Bede de Barot", p. 39 „[...] De Baroth Declinista Novus", p. 41 „Antonius Bede tres de 13 m annis", p. 45 „Huc examen appono quia [...] perdare nolo ego Antonius Bede anno 1783 die prima Aprilis", p. 46 „Ego tarde gradior enekeson jorok", p. 47 „Veni ad volvar Lelsiensi anno 1775", p. 79 „Si morderit publices mordius secudentes Antonius Bede", p. 80 „Antonius Bede 1792";
- ştampilă: „Szent Ferencrend Zárda Kolozsvar", „Szekreny Polc. Sorsa".

[Molnar, Gregorius], *Elementa Grammaticae Latinae*, pro recta Scholasticae Iuventutis institutione, ex praecipuis Grammaticorum Praeceptis a Gregorio Mólnar contracta. [...] Demum anno D. 1694 vitiis innumeris sublatis, superfluis resectis, meliori [et] methodo [et] compendio (procurante Clarissimo D. Nicolao Kis de M. Tótfalu, Typographo Claudiopolitano [et]c) donata; ac deinde saepius ad idem Exemplar recensita [et] evulgata: nunc vero iterum recusa. Editio quarta recognita, Cibinii, Per Johannem Barth, anno 1754, [2f.]+206 p. (BAR, U 57948, Biblioteca Colegiului Unitarian).
- ştampilă: „Kiskadácsi Gomokos Semén".

Donatus, *Latino-Germanicus, Tyronum Captui accommodatus. Oder Kinder-Donat* darinnen die angehenden Schulknaben, bald nac gebrauchtem Abc-Buch, zum rechten ausprechen, Buchstabiren und Lesen Fürnehmlich aber zum declinieren, conjugiren und dann zum Wort-Fügen, durch allerhand Exempel Latin und Teutsch aufsvortheilhafteste und deutlichste angeführet, und zur Grammatik fort angewiesen werde, Hermannstadt, Gedruckt bey Johann Barth, im Jahr 1786, 150 p. (BAR, F 31230, Biblioteca Mănăstirii Franciscane).
- ştampilă: „Szent Ferencredi Zárda Kolozsvár".

[Celarius, Christophorus], Christ. Celarii, *Grammatica Latina*, lingvae Hungaricae accomodata, Claudiopoli, Typis Collegii Reform., Ao. 1771, 315 p. (BAR, R 125337, Biblioteca Colegiului Reformat).
- însemnări: pe v. paginii de titlu „Imprimatur Cibinii die 10 Julii 1770, L.B. Joseph. Anth. Bajtay mp."[64], pe pagina de titlu „Ios. Szoz 829";
- ştampilă: „Kolosvari Ref. Coll. Könyvtára 1871".

[Celarius, Christophorus], Christ. Celarii, *Grammatica Latina*, lingvae Hungaricae accomodata, Claudiopoli, Typis Collegii Reform., A[nn]o 1771, 315 p. (BAR, R 131769, Biblioteca Colegiului Reformat).
- însemnări: pe v. paginii de titlu „Imprimatur Cibinii die 10 Julii 1770, L.B. Joseph. Anth. Bajtay mp.";
- ştampilă: „Koloszvari Ref. Coll. Könyvtára 1871" atât pe pagina de titlu, cât şi pe v. ultimei file nenumerotate;
- pe coperta 1 interior cota „XXXVI.80".

[Alvarez, Emmanuel], *Pars II. Rudimenta sive de octo partibus orationis et generibus nominum* accedunt Rudimentorum supplementum, Fabulae Aesopi, Primitiva Latina. Pro majoribus, seu proprie dictis parvistis, Claudiopoli, Typis Universitatis, anno 1774, 66 p. (BAR, R 124684, Biblioteca Colegiului Reformat).
- însemnări: p. 39, 45, 47 „Köter Ioseff".

[Alvarez, Emmanuel], *Pars III. De nominum declinationibus verborum praeteritis et supinis*. Syntaxi anteriore sine appendicibus adiuncto Cornelio Nepote [et] Brevioribus Epistolis M. Tullii Ciceronis pro secunda classe principiorum seu infima grammaticae, Typis Universitatis, anno 1774 (BAR, R 124686, Biblioteca Colegiului Reformat).
- însemnări: p. 161 „Hoc liber est meus. Testis est Deus quis illum querit, nomen hic terit Iosephus natus Köter vocatus die 17a 10bris ano [sic] 1797", p. 285 „Ioseph Köter";
- începând cu p. 447-474 „Jacobi Gretseri Soc. J. Institutionum Linguae Graecae Liber I, caput primum"; urmează „Parvi Catechismi Catholicorum auctore Petro Canisio Soc. Jesu Theologo" de la p. 1-6.

[Alvarez, Emmanuel], [*Principia seu grammaticarum institutionum liber primus*], [Claudiopoli, 1774], [Typis universitatis], 128 p. (BAR, R 124683, Biblioteca Colegiului Reformat).

---

[64] Szinnyei, *Magyar*, vol. 1, p. 346-347; v şi http://it.wikipedia.org/wiki/Antal_Bajtay (9 ianuarie 2009).

- însemnări: p. 5 „Köter Ioseph”;
- ştampilă: „Kolosvari Ref. Coll. Könyvtára 1871”;
- colligat cu R 124684: Alvarez; R 124685: *Primitiva seu Radices*; R 124686: Alvarez.

[Molnar, Gregorius], *Elementa Grammaticae Latinae*, pro recta Scholasticae Iuventutis institutione, ex praecipuis Grammaticorum Praeceptis a Gregorio Mólnar contracta. [...] Demum anno D. 1694 vitiis innumeris sublatis, superfluis resectis, meliori [et] methodo [et] compendio (procurante Clarissimo D. Nicolao Kis de M. Tótfalu, Typographo Claudiopolitano [et]c) donata; ac deinde saepius ad idem Exemplar recensita [et] evulgata: nunc vero iterum recusa. Editio quinta recognita, Cibinii, Typis Martinis Hochmeister Caes. Reg. priv. Typogr. & Bibliopolae, 1779 (BAR, F 46247, Biblioteca Mănăstirii Franciscane).

- însemnări: coperta 1 interior „Est Johan[n]is Platz an[n]o 1784 die 7 Ianuaris”, pe fila recto ce întăreşte coperta „Libellus est Johan[n]es Platz, an[n]o 1784 die 7 Ianuaris”;
- ştampilă: „Szent Ferenc Rendi Zárda, Kolozsvar”.

Donatus, *Latino-Germanicus, Tyronum captui accomodatus. Oder Kinder Donat* Darinnen die angehende Schul-Knaben, bald nach gebrauchtem Abc-Buch, zum rechten Aussprechen, Buchstabiren und Lesen. Gütnehmlich aber zum decliniren, conjugiren und dann zum Wort-Jügen, durch allerhand [...] rempel Latein und Teutsch Aufs vortheilhafteste und deutlichste angeführet, und zur Grammatic fort angewiesen werden, Hermannstadt, Gedruckt bey Johann Barth im Jahr 1781, 150 p. (BAR, U 64186, Biblioteca Colegiului Unitarian).

- însemnări: pe coperta 1 interior „Est Johanis Körmözi ab anno 1773”, pe pagina de titlu „Johannis Körmözi”, pe coperta 2 interior „singulariter / Hic studis debitus puer / Haec mediae aetatis mulier / Hoc egregium exemplum”;
- mai multe cote vechi.

[Molnar, Gregorius], *Elementa Grammaticae Latinae*, pro recta Scholasticae Iuventutis institutione, ex praecipuis Grammaticorum Praeceptis a Gregorio Mólnar contracta. [...] Demum anno D. 1694 vitiis innumeris sublatis, superfluis resectis, meliori [et] methodo [et] compendio (procurante Clarissimo D. Nicolao Kis de M. Tótfalu, Typographo Claudiopolitano [et]c) donata; ac deinde saepius ad idem Exemplar recensita [et] evulgata: nunc vero iterum recusa. Editio quinta recognita, Cibinii, Typis Martini Hochmeister Caesar. Regiae priv. Tipogr. [et] Bibliopolae, 1784, [2f.]+206 p. (BAR, C 78014, Biblioteca Romano-Catolică „Lyceum”).

- însemnări: pe pagina de titlu, cu cerneală maro „Coll[egium] S[cholarum] Piar[um] Claudiopolit[anum]”.

[Molnar, Gregorius], *Elementa Grammaticae Latinae*, pro recta Scholasticae Iuventutis institutione, ex praecipuis Grammaticorum Praeceptis a Gregorio Mólnar contracta. [...] Demum anno D. 1694 vitiis innumeris sublatis, superfluis resectis, meliori [et] methodo [et] compendio (procurante Clarissimo D. Nicolao Kis de M. Tótfalu, Typographo Claudiopolitano [et]c) donata; ac deinde saepius ad idem Exemplar recensita [et] evulgata: nunc vero iterum recusa. Editio quinta recognita, Cibinii, Typis Martini Hochmeister Caesar. Regiae priv. Tipogr. [et] Bibliopolae, 1786, [2f.]+206 p. (BAR, U 57467, Biblioteca Colegiului Unitarian).

- însemnări: pe coperta 2 interior „Sum possessor hujus libri Carolus Agos”;
- mai multe cote vechi;
- ştampilă pe pagina de titlu: „Nagy Ajtai Kovács István”, „Koloszvari Unitárius Kollégium Könyvtára”.

[Molnar, Gregorius], *Elementa Grammaticae Latinae*, pro recta Scholasticae Iuventutis institutione, ex praecipuis Grammaticorum Praeceptis a Gregorio Mólnar contracta. [...] Demum anno D. 1694 vitiis innumeris sublatis, superfluis resectis, meliori [et] methodo [et] compendio (procurante Clarissimo D. Nicolao Kis de M. Tótfalu, Typographo Claudiopolitano [et]c) donata; ac deinde saepius ad idem Exemplar recensita [et] evulgata: nunc vero iterum recusa. Editio quinta recognita, Cibinii, Typis Martini Hochmeister Caesar. Regiae priv. Tipogr. [et] Bibliopolae, 1786 (BAR, R 85182, Biblioteca Colegiului Reformat).

- însemnări: pe coperta 1 interior „Sum Valentini Deák mp”, pe coperta 2 interior „Ego Aud. Sebesteny”;
- ştampilă: „Kolosvari Ref. Coll. 1871 Könyvtára”.

Donatus, *Latino-Germanicus oder Erste Anleitung zu der grammatikalischen Kenntniß der Deutschen und der Lateinischen Sprache*. Zum Gebrauch der untersten Classen der Hermannstädter Evangelischen Gymnasiums, Hermannstadt, Gedruckt und zu finden bey Petrus Barth k.k. privil. Dicasterialbuchdruck, 1795, 200 p. (BAR, C 80362, Biblioteca Romano-Catolică „Lyceum”).

- însemnări: pe pagina de titlu „Coll[egium] Schol[arum] Piar[um] Claudiop[olitanum]”;
- mai multe cote.

Donatus, *Latino-Germanicus oder Erste Anleitung zu der grammatikalischen Kenntniß der Deutschen und der Lateinischen Sprache*. Zum Gebrauch der untersten Classen der Hermannstädter Evangelischen Gymnasiums, Hermannstadt, Gedruckt und zu finden bey Petrus Barth k.k. privil. Dicasterialbuchdruck, 1795, 200 p. (BAR, U 74692, Biblioteca Colegiului Unitarian).

- însemnări: pe pagina de titlu „Iosephi Körmötzi”;
- mai multe cote.

[Alvarez, Emmanuel], Emmanuelis Alvari e Societate Jesu *Liber II, De constructione octo partium orationis* in usum mediae et supremae grammatices classium, Claudiopoli, Typis Episcopalibus, MDCCXCVIII (1798), 118 p. (BAR, C 97819, Biblioteca Romano-Catolică „Lyceum”).

- însemnări: pe foaia de titlu „Colleg[ium] Claudiop[olitanum] Sch[olarum] Piar[um]”.